

Bezdůvodné obohacení ve služebním poměru vojáka z povolání

Vzhledem k § 4 zák. práce lze na pracovněprávní (služebněprávní) vztahy příslušníků ozbrojených sil v činné službě zákoník práce vztáhnout, jen pokud to zákoník práce výslovně stanoví nebo pokud to stanoví zvláštní předpisy. Protože žádné ustanovení zákoníku práce, ani žádné ustanovení zvláštních předpisů neumožňuje posouzení bezdůvodného obohacení ve služebním poměru vojáka z povolání na základě ustanovení § 243 zák. práce, kogentní povaha ustanovení § 4 zák. práce vylučuje aplikaci ustanovení § 243 zák. práce za „použití analogie“.

Vzhledem k § 4 zák. práce lze na pracovněprávní (služebněprávní) vztahy příslušníků ozbrojených sil v činné službě zákoník práce vztáhnout, jen pokud to zákoník práce výslovně stanoví nebo pokud to stanoví zvláštní předpisy. Protože žádné ustanovení zákoníku práce, ani žádné ustanovení zvláštních předpisů neumožňuje posouzení bezdůvodného obohacení ve služebním poměru vojáka z povolání na základě ustanovení § 243 zák. práce, kogentní povaha ustanovení § 4 zák. práce vylučuje aplikaci ustanovení § 243 zák. práce za „použití analogie“.

(Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.9.2001, sp.zn. 21 Cdo 213/2001)

Nejvyšší soud České republiky rozhodl ve věci žalobkyně České republiky – Ministerstva obrany (Vojenského úřadu pro právní zastupování) v Praze 6, nám. Svobody č. 471, proti žalovanému J. H., zastoupenému advokátem, o 209.056,- Kč s příslušenstvím, vedené u Okresního soudu v Kutné Hoře pod sp. zn. 3 C 65/2000, o dovolání žalobkyně proti rozsudku Krajského soudu v Praze ze dne 28. listopadu 2000 č.j. 23 Co 533/2000-52, tak, že rozsudek krajského soudu a rozsudek Okresního soudu v Kutné Hoře ze dne 19. června 2000 č.j. 3 C 65/2000-36 se zrušují a věc se vrací Okresnímu soudu v Kutné Hoře k dalšímu řízení.

Z odůvodnění :

Žalobkyně se domáhala, aby jí žalovaný zaplatil 392.668,- Kč s 10% úrokem z prodlení od 13.4.2000 do zaplacení. Žalobu odůvodnila tím, že v období od 30.11.1995 do 31.8.1998 byl žalovaný jako voják z povolání vyslán žalobkyní k plnění služebních povinností na zahraničním pracovišti ve V. v R., přičemž v souvislosti s následováním manželky do místa jeho výkonu služby byla žalovanému v souladu s ustanovením § 3 odst. 2 a 3 nařízení vlády č. [62/1994](#) Sb. vyplácena náhrada zvýšených životních nákladů. Dne 9.6.1998 bylo kontrolou Hlavního úřadu vnitřní správy Ministerstva obrany ČR zjištěno, že „v důsledku nesprávné aplikace“ ustanovení § 3 odst. 2 a 3 nařízení vlády č. [62/1994](#) Sb. došlo k „neoprávněnému zvýšení vyplácené částky náhrady zvýšených životních nákladů v cizí měně“ (20% navýšení za manželku bylo vypočteno z nesprávně stanoveného vyššího základu), čímž žalovanému vzniklo bezdůvodné obohacení, které za období od 1.1.1996 do 30.6.1998 činí „v přepočtu na korunový ekvivalent“ 392.668,- Kč. Protože ve smyslu ustanovení § 4 zák. práce „se posuzuje odpovědnost žalovaného podle § 451 zákona č. [40/1964](#) Sb., občanský zákoník, v platném

znění“, je žalovaný ve smyslu ustanovení § 458 odst. 1 obč. zák. žalobkyni „povinen vydat na penězích vše, co nabyl bezdůvodným obohacením“.

Okresní soud v Kutné Hoře (poté, co žalobkyně vzala žalobu zpět do částky 183.612,- Kč s příslušenstvím) rozsudkem ze dne 19.6.2000 č.j. 3 C 65/2000-36 řízení „v části 183.612,- Kč spolu s 10% úrokem od 13.4.2000 do zaplacení“ zastavil, žalobu o zaplacení 209.056,- Kč s 10% úrokem z prodlení od 13.4.2000 do zaplacení zamítl a rozhodl, že žalobkyně je povinna zaplatit žalovanému na nákladech řízení 19.476,- Kč k rukám advokáta. Soud prvního stupně dospěl k závěru, že na daný případ, který „je třeba posuzovat“ jako bezdůvodné obohacení, neboť přeplatkem na vyplacené náhradě zvýšených životních nákladů vznikl žalovanému majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, „přímo nedopadá žádná hmotněprávní norma“. Služební poměr příslušníků ozbrojených sil je však „svým charakterem vztahem pracovněprávním a nikoli vztahem občanskoprávním“, a proto nelze podle názoru soudu prvního stupně aplikovat ustanovení § 451 obč. zák. o bezdůvodném obohacení, ale - vzhledem k ustanovení § 4 zák. práce, kterým „je vyloučena subsidiarita Zák. práce“ - lze daný případ řešit „pouze za použití analogie § 243 zák. práce, když z právní úpravy či z povahy věci nevyplývá nic jiného“. Protože podmínkou pro vydání bezdůvodného obohacení podle ustanovení § 243 zák. práce je, že zaměstnanec při přijetí neprávem vyplacených částek věděl nebo musel z okolností předpokládat, že jde o částky nesprávně určené nebo omylem vyplacené, avšak „žalovaný vyplacené částky přijal v dobré víře, že mu tyto částky náleží“, není uplatněný nárok důvodný.

Krajský soud v Praze rozsudkem ze dne 28.11.2000 č.j. 23 Co 533/2000-52 rozsudek soudu prvního stupně „v zamítavém výroku“ potvrdil a rozhodl, že žalobkyně je povinna zaplatit žalovanému na nákladech odvolacího řízení 11.700,- Kč k rukám advokáta, a že proti jeho rozsudku je přípustné dovolání. Odvolací soud shodně jako soud prvního stupně dovodil, že přijetím nesprávně vypočtené náhrady zvýšených životních nákladů souvisejících se služebním pobytem žalovaného v zahraničí se žalovaný na úkor žalobkyně bezdůvodně obohatil. Protože žádný zvláštní předpis pro vojáky z povolání v době vzniku nároku žalobkyně neupravoval právní institut odpovědnosti z bezdůvodného obohacení (zákon č. [221/1999](#) Sb. o vojácích z povolání nabyt účinnosti až dne 1.12.1999), bylo třeba - jak odvolací soud zdůraznil - „posoudit nárok žalobkyně podle jeho charakteru a původu jeho přiznání v době jeho vzniku“. I v tomto směru odvolací soud přisvědčil závěru soudu prvního stupně, že uplatněný nárok je „svým charakterem“ vztahem pracovněprávním, i původ přiznání této náhrady „spočíval v pracovněprávním vztahu“ mezi účastníky, a proto je pro posouzení nároku žalobkyně „odůvodněno použití analogie zákoníku práce“ (podle ustanovení § 243 zák. práce). Protože bylo prokázáno, že žalovaný přeplatek na náhradě zvýšených životních nákladů přijal v dobré víře, dospěl odvolací soud k závěru, že „nenastává povinnost k jeho vrácení ve smyslu ustanovení § 243 odst. 3 zák. práce“, čemuž „nasvědčuje i skutečnost“, že v současné době je právní institut bezdůvodného obohacení upraven zákonem č. [221/1999](#) Sb. obdobně jako v ustanovení § 243 zák. práce. Výrok o připuštění dovolání odůvodnil odvolací soud tím, že jde o rozhodnutí po právní stránce zásadního významu, která „spočívá v posouzení, zda nárok žalobkyně z bezdůvodného obohacení získáním majetkového prospěchu plněním bez právního důvodu vojáka z povolání v době, kdy zvláštní předpis tento právní institut neupravoval, má být posouzen podle analogie zákoníku práce nebo analogie občanského zákoníku“.

Proti tomuto rozsudku odvolacího soudu podala žalobkyně dovolání z důvodu nesprávného právního posouzení věci. Namítala, že v daném případě vzhledem k ustanovení § 4 zák. práce, které „zcela jednoznačně“ vylučuje podpůrné použití zákoníku práce na příslušníky ozbrojených sil v činné službě, „není použití analogie s ustanovením § 243 zák. práce na místě“. Zdůraznila, že ustanovení §

4 zák. práce nejen „deklaruje a potvrzuje úmysl zákonodárce oddělit právní úpravu zaměstnanců v pracovněprávním poměru a příslušníků ozbrojených sil“, ale vyplývá z něj (stejně tak jako z ustanovení § 25 odst. 2 zákona č. [143/1992](#) Sb. či § 10 odst. 1 zákona č. [480/1992](#) Sb.) i „úmysl zákonodárce vyloučit, resp. omezit na nezbytné minimum aplikaci zákoníku práce ve vztazích příslušníků ozbrojených sil (dříve vojáků) a služebních orgánů“. Vzhledem ke „generálnímu ustanovení § 2 odst. 1 obč. zákoníku“ (správně § 1 odst. 2 obč. zák.), podle kterého se občanský zákoník použije na majetkové vztahy i mezi fyzickými osobami a státem všude tam, kde tyto vztahy nejsou upraveny jinými normami, je podle názoru dovolatelky nepochybné, že analogie (jako „krajní“ prostředek, který „má místo pouze tam, kde úprava některého z mnohotvárných společenských vztahů není žádným právním předpisem postižena“) nepřichází v daném případě v úvahu, nýbrž měla být aplikována „existující a platná hmotněprávní norma upravující v § 451 obč. zák. bezdůvodného obohacení“. Jestliže však odvolací soud použil analogie ustanovení § 243 zák. práce, „bylo to s ohledem na účel a smysl ustanovení § 4 zák. práce v rozporu s rovným postavením stran před zákonem a došlo zde k právně neodůvodněnému rozšíření působnosti zákoníku práce ve prospěch dlužníka na újmu věřitele“. Kromě toho odvolací soud při svém rozhodování podle názoru dovolatelky pominul, že náhrada zvýšených životních nákladů jako peněžní náležitost nemá - jak vyplývá z ustanovení § 3 a násl. zákona č. [143/1992](#) Sb. - charakter odměny za vykonanou práci (není platem ani jeho součástí), nýbrž je „pouze zvláštním plněním, přiznávaným v rámci hmotného zabezpečení vojákům a žákům škol ozbrojených sil“, jehož smyslem je „hmotně zabezpečit manželského partnera osoby, která je dlouhodobě pracovně, resp. služebně přidělena do zahraničí a usnadnit tak rodinný život bez nutnosti žít odloučeně od rodiny“. Žalobkyně navrhla, aby dovolací soud rozsudky soudů obou stupňů zrušil a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Nejvyšší soud České republiky jako soud dovolací (§ 10a o.s.ř.) věc projednal podle Občanského soudního řádu ve znění účinném do 31.12.2000 – dále jen „o.s.ř.“ (srov. Část dvanáctou, Hlavu I, bod 17. zákona č. [30/2000](#) Sb., kterým se mění zákon č. [99/1963](#) Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony); po zjištění, že dovolání bylo podáno proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu oprávněnou osobou (účastníkem řízení) v zákonné lhůtě (§ 240 odst. 1 o.s.ř.) a že jde o rozsudek, proti kterému je dovolání přípustné podle ustanovení § 239 odst. 1 o.s.ř., přezkoumal napadený rozsudek bez nařízení jednání (§ 243a odst. 1, věta první o.s.ř.) a dospěl k závěru, že dovolání je opodstatněné.

Z hlediska skutkového stavu bylo v posuzované věci zjištěno, že žalovaný byl v období od 30.11.1995 do 31.8.1998 přidělen k výkonu služby ve V. v R. Vzhledem k tomu, že jej následovala do místa výkonu služby v zahraničí jeho manželka, poskytovala žalobkyně žalovanému k náhradě zvýšených životních nákladů zvýšení o 20 % z nesprávně stanoveného vyššího základu. Protože základ pro uvedené zvýšení mohl být stanoven pouze v rozmezí 30% až 64% z platu stanoveného žalovanému (srov. § 3 odst. 2 a 3 nařízení vlády č. [62/1994](#) Sb.), vznikl na straně žalovaného za období od 1.1.1996 do 30.6.1998 přeplatek ve výši 392.668,- Kč.

Za tohoto skutkového stavu je - jak správně uvedl odvolací soud - pro posouzení, zda žalobkyni náleží vrácení přeplatku, rozhodující mimo jiné závěr o tom, jaký má význam skutečnost, že peněžní náležitosti vojáka z povolání vyplácené v nesprávné výši žalovaný přijal v dobré víře.

Právní postavení příslušníků ozbrojených sil v činné službě v době vzniku přeplatku upravoval zákon č. [76/1959](#) Sb. o některých služebních poměrech vojáků, ve znění ústavních zákonů č. [100/1960](#) Sb., č. [143/1968](#) Sb. a č. [126/1970](#) Sb. a zákonů č. [59/1969](#) Sb., č. [150/1969](#) Sb., č. [100/1970](#) Sb., č.

[65/1978](#) Sb., č. [74/1990](#) Sb., č. [228/1991](#) Sb., č. [77/1992](#) Sb., č. [226/1992](#) Sb., č. [34/1995](#) Sb. a č. [160/1995](#) Sb. (tj. ve znění účinném do 30.11.1999). Účelem zákona bylo upravit některé právní poměry občanů České republiky, konajících službu v ozbrojených silách České republiky od počátku výkonu a po celou dobu trvání i po ukončení jejich vojenské činné služby (srov. § 1 zákona); zákon tedy neupravoval komplexně všechna, nýbrž výslovně jen některá práva a povinnosti příslušníků ozbrojených sil v činné službě a ponechal úpravu dalších okruhů právních vztahů - kromě jiných i úpravu odměňování za práci a poskytování náhrad výdajů při pracovních cestách - jiným právním předpisům.

Podmínky nároku na plnění, které je předmětem sporu v posuzované věci, stanovil zákon č. [480/1992](#) Sb., o hmotném zabezpečení vojáků a žáků ozbrojených sil a jejich odpovědnosti za škodu, jen rámcově. Podle ustanovení § 8 odst. 2 uvedeného zákona - vojáci z povolání s pravidelným místem výkonu služby v zahraničí mají nárok na stejné náhrady jako zaměstnanci rozpočtových a příspěvkových organizací s pravidelným pracovištěm v zahraničí. Protože zákon staví v případě uvedeného nároku vojáky z povolání naroveň zaměstnancům rozpočtových a příspěvkových organizací, tedy osob, které nejsou ve služebním poměru vojáka z povolání, nelze již z tohoto důvodu vztáhnout na posuzovanou věc - a v tom lze odvolacímu soudu přisvědčit - právní úpravu náhrad při zahraniční služební cestě, „jak jsou jednotlivé druhy náhrad upraveny v ustanovení § 30 a násl.“ vyhlášky č. [7/1996](#) Sb., o peněžních a naturálních náležitostech vojáků v činné službě a žáků vojenských škol, kteří nejsou vojáky.

Vlastní podmínky pro poskytování náhrady zvýšených životních nákladů totiž byly na základě dalšího zmocnění daného ustanovením § 24 zákona č. [119/1992](#) Sb., o cestovních náhradách, ve znění zákona č. [44/1994](#) Sb., upraveny v ustanovení § 3 nařízení vlády č. [62/1994](#) Sb., o poskytování náhrad některých výdajů zaměstnancům rozpočtových a příspěvkových organizací s pravidelným pracovištěm v zahraničí. Tato náhrada, která zaměstnanci náleží od prvního do posledního dne přidělení v zahraničí (srov. § 3 odst. 1 cit. nařízení vlády) a kterou zaměstnavatel stanoví ze základu v rozmezí 30% až 64% z platu stanoveného zaměstnanci (srov. § 3 odst. 2 cit. nařízení vlády), přísluší zvýšená o 20% za podmínek blíže upravených v ustanovení § 3 odst. 3 cit. nařízení vlády zaměstnanci, kterého manželka nebo manžel následuje do místa výkonu práce v zahraničí.

Lze sdílet závěr odvolacího soudu, že „zvláštní předpisy“ t.j. zákon č. [76/1959](#) Sb. a zákon č. [480/1992](#) Sb., neupravovaly „v době vzniku nároku žalobkyně institut bezdůvodného obohacení získáním majetkového prospěchu plněním bez právního důvodu“. Nečinil tak ani zákon č. [119/1992](#) Sb., který umožňoval vztáhnout působnost zákoníku práce (pokud v tomto zákoně není stanoveno jinak) jen na pracovněprávní vztahy „podle tohoto zákona“ (srov. § 23 cit. zákona), a stejně tak (nazíráno v širších souvislostech - základ pro určení výše náhrady zvýšených životních nákladů je odvozován z platu vojáka z povolání) ani zákon č. [143/1992](#) Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, jehož subsidiární působnost na platové otázky vojáků z povolání ustanovení § 3 odst. 1 zákona č. [480/1992](#) Sb. založilo, problematiku bezdůvodného obohacení neřeší.

Odvolacímu soudu lze přisvědčit, že „původ příznání“ nároku na náhradu zvýšených životních nákladů, včetně jeho zvýšení podle ustanovení § 3 odst. 3 nařízení vlády č. [62/1994](#) Sb., o poskytování náhrad některých výdajů zaměstnancům rozpočtových a příspěvkových organizací s pravidelným pracovištěm v zahraničí, spočíval v pracovněprávním (služebněprávním) vztahu „mezi žalobkyní jako zaměstnavatelem a žalovaným jako zaměstnancem“. S názorem, že „charakter

nároku“ z tohoto důvodu odůvodňuje „použití analogie zákoníku práce“ pro posouzení uplatněného nároku podle ustanovení § 243 zák. práce o bezdůvodném obohacení, však dovolací soud nesouhlasí.

Uvedený závěr, založený kromě jiného na obsahové a účelové souvislosti náhrady poskytované vojáku z povolání „s jeho prací“ a s jejím odměňováním, nepřihlíží náležitě k tomu, že zákon č. [143/1992](#) Sb., který považuje za zaměstnance jak zaměstnance (příslušníky) v pracovním poměru, tak i příslušníky ozbrojených sil a bezpečnostních sborů a služeb ve služebním poměru, tak činí výlučně „pro účely tohoto zákona“ v souvislosti s vymezením osobní působnosti zákona (srov. § 2 zákona č. [143/1992](#) Sb.). Že se jedná o okolnost povýtce jen legislativně technické povahy neumožňující dovodit subsidiaritu zákoníku práce a jakýkoli posun ve směru setření rozdílů mezi právní úpravou pracovního poměru na jedné straně a služebního poměru vojáků z povolání na straně druhé, vyplývá jednoznačně z ustanovení § 25 odst. 1 a 2 zákona č. [143/1992](#) Sb., která odlišnosti obou typů závislé činnosti plně respektují; z obecné zásady (§ 25 odst. 1 cit. zákona), že pokud tento zákon nestanoví jinak, řídí se pracovněprávní vztahy zákoníkem práce [s výjimkou ustanovení § 95 odst. 4, § 111 odst. 1, 2 a 4 a § 112 až 123], jsou výslovně vyčleněny pracovněprávní vztahy zaměstnanců, kteří jsou příslušníky ozbrojených sil a bezpečnostních sborů a služeb ve služebním poměru, a tyto vztahy se řídí (pokud tento zákon nestanoví jinak) zvláštními zákony upravujícími jejich služební poměr (§ 25 odst. 2 cit. zákona).

Zvláštní povaha služebního poměru vojáků z povolání a z ní vyplývající odlišnosti ve srovnání s pracovním poměrem našla svůj odraz také při stanovení přímé působnosti zákoníku práce na pracovní vztahy vojáků z povolání. Lze jistě přisvědčit úvaze, že „povaha (uplatněného) nároku odpovídá pracovněprávnímu vztahu“; odvolací soud však nepřihlédl náležitě k tomu, že vzhledem k ustanovení § 4 zák. práce na pracovněprávní (služebněprávní) vztahy příslušníků ozbrojených sil v činné službě lze zákoník práce vztáhnout, jen pokud to zákoník práce výslovně stanoví nebo pokud to stanoví zvláštní předpisy. Protože žádné ustanovení zákoníku práce (srov. ustanovení § 206 odst. 2 zák. práce ve znění účinném do 1.12.1999, tj. předtím, než nabyl účinnosti zákon č. [225/1999](#) Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o vojácích z povolání), ani žádné ustanovení zvláštních předpisů neumožňuje posouzení bezdůvodného obohacení ve služebním poměru vojáka z povolání na základě ustanovení § 243 zák. práce, kogentní povaha ustanovení § 4 zák. práce proto tím spíše vylučuje aplikaci ustanovení § 243 zák. práce za „použití analogie“.

Samotná okolnost, že se na příslušníky ozbrojených sil v činné službě nevztahovala ustanovení zákoníku práce o bezdůvodném obohacení, však ještě neodůvodňuje závěr, že před datem účinnosti zákona č. [221/1999](#) Sb., o vojácích z povolání, český právní řád úpravu tohoto institutu zcela postrádal. Jestliže tuto úpravu neobsahoval - jak odvolací soud uvádí - „žádný zvláštní předpis v době vzniku nároku žalobkyně“, bylo třeba vztahy z bezdůvodného obohacení posuzovat při neexistenci úpravy zvláštní z hlediska obecné úpravy odpovědnosti za bezdůvodné obohacení podle ustanovení § 451 až 459 obč. zák. K obdobným závěrům při aplikaci občanského zákoníku ostatně dospěla soudní praxe i při řešení otázek odpovědnosti za škodu vzniklou v souvislosti s plněním úkolů příslušníků ozbrojených sil již v dřívější době (srov. například rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 26.1.1998 sp. zn. 2 Cdon 493/96). Uplatněný nárok měl být tedy posuzován podle ustanovení § 451 a násl. obč. zák. o bezdůvodném obohacení a s přihlédnutím k hlediskům stanoveným v § 3 odst. 1 obč. zák. pro výkon subjektivních práv. Protože použití ustanovení § 3 odst. 1 obč. zák. nelze předem vyloučit na základě úvahy, že takový výkon práva, který odpovídá zákonu, je vždycky v souladu s dobrými mravy, příslušelo v rámci okolností případu z tohoto hlediska posoudit povahu plnění i povahu vztahu, na jehož základě se mu plnění dostalo, účelové určení nároku, okolnost, zda voják nesprávným údajem nepřispěl k vadnému výpočtu poskytnutého plnění, zda plnění přijal v dobré víře

apod. Z výše uvedených důvodů není posouzení věci z hledisek právní otázky, pro kterou odvolací soud dovolání připustil, správné.

Protože rozsudek odvolacího soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci, Nejvyšší soud České republiky jej zrušil (§ 243b odst. 1 část věty za středníkem o.s.ř.). Vzhledem k tomu, že důvody, pro které byl zrušen rozsudek odvolacího soudu, platí i pro rozsudek soudu prvního stupně, zrušil Nejvyšší soud České republiky i toto rozhodnutí a věc vrátil Okresnímu soudu v Kutné Hoře k dalšímu řízení (§ 243b odst. 2 věta druhá o.s.ř.).

© EPRAVO.CZ - Sběrka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

© EPRAVO.CZ - Sběrka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Reorganizace](#)
- [Soudní poplatky \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Spotřebitel \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Správa společné věci \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Správní řízení \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Vylučovací žaloba \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Promlčení, insolvence](#)
- [Nepřiměřená délka řízení \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Výše výživného \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Výživné \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)
- [Započtení pohledávek \(exkluzivně pro předplatitele\)](#)